

بررسی سنت تزئین در قرآن و ارتباط آن با سنت‌های دیگر

طیبه یزدان مدد^۱ - فاطمه یزدان مدد^۲

چکیده

در جهان سنت‌های گوناگونی حاکم است. با تأمل در این سنت‌ها می‌توان گفت آن‌ها با یکدیگر در ارتباط بوده، برخی به عنوان مقدمه و پیش‌نیاز دیگری و برخی، به عنوان نتیجه یا ابزار سنت دیگر مطرح هستند. یکی از این سنت‌ها، تزئین است. سنت تزئین به سنتی گفته می‌شود که با ظهورش اموری را نزد بشر زیبا جلوه می‌دهد. سنت تزئین به دو دسته سنت تزئین مطلق و مقید نسبت به اهل حق و باطل قابل تقسیم است. هریک از این اقسام، ابزارها و ویژگی‌های خاصی دارند و به شکل متفاوتی ظهور می‌کنند. **کلید واژه‌ها:** سنن الهی، سنت تزئین، قرآن، ارتباط سنت‌ها، سنت آزمایش.

۱- مقدمه

سنت در لغت به معنای مطلق روش، طریق، رسم، سیره و قانون... است (صفی پور، ۵۹۱/۱). هر چند برخی قید پسندیده بودن را به آن اضافه کرده‌اند (الزبیدی، ۱۳۸۵: ۲۲۴/۹؛ ابن منظور، ۱۹۸۲: ۳۹۸/۶) و از ماده سنّ به معنای جریان مستمریک شیء نیز است (مصطفوی، ۱۴۱۷: ۲۳۷/۵). بنابراین سنت به معنی قانونی است که به طور

۱- دانشجوی دکتری علوم قرآن و حدیث دانشگاه علامه طباطبایی، نویسنده مسئول.
yazdan.t.2013@gmail.com

۲- دانشجوی دکتری تفسیر تطبیقی دانشگاه علامه طباطبایی.

دریافت: ۱۳۹۶/۱۰/۲ - پذیرش: ۱۳۹۶/۱۲/۷.

مستمر جریان دارد. از این رو، سنت‌های الهی قوانین ثابت و تغییرناپذیری هستند که خدا امور عالم را برپایه آن تدبیر می‌کند (مصباح، ۱۳۷۹: ۴۲۵). ﴿فَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللَّهِ تَبْدِيلًا وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللَّهِ تَحْوِيلًا﴾ (فاطر/ ۴۳).

سنت‌های الهی به اقسام مختلف قابل تقسیم بوده، هریک ویژگی‌های خاص خود را دارند؛ اما باید گفت همه آن‌ها با یکدیگر در ارتباط بوده به صورت شبکه‌ای درهم تنیده، قابل تصورند. برخی از سنت‌ها به عنوان مقدمه و پیش‌نیاز و برخی به عنوان نتیجه یا ابزار سنت دیگر مطرح هستند.

یکی از سنت‌های الهی که نقش عمده‌ای در زندگی بشر دارد، تزئین است. تزئین در لغت به معنای ضد زشتی است (ابن منظور، ۱۹۸۲: ۲۱/۱۳) و مترادف آن تسویل است. در معنای آن گفته شده، تسویل یعنی نیکوداشتن و مزین نمودن چیزی نزد انسان به گونه‌ای که فرد آن را انجام دهد یا درباره آن سخن گوید (طریحی، ۱۳۶۵: ۲/۴۵۸). سنت تزئین، به سنتی گفته می‌شود که در آن امری (خواه عمل، گفتار، ...) یا شیئی صرف نظر از زشتی و زیبایی ذاتی اش نزد انسان زیبا جلوه کرده، فرد را مجذوب خود گرداند. این سنت از سنت‌های مهم و تأثیرگذاری است که نقش اساسی در هدایت و ضلالت بشر بازی می‌کند. اما این سنت به چه شکل و کیفیتی در عالم جریان دارد؟ ابزارهای جلوه‌گری این سنت کدام هستند؟ سنت تزئین چگونه می‌تواند در هدایت و ضلالت بشر دخیل باشد؟ و چه ارتباطی بین این سنت و سنت‌های دیگر وجود دارد؟

تزئین از سنت‌هایی است که کمتر مورد توجه پژوهشگران قرار گرفته است. درباره پیشینه این مقاله باید گفت مطالب مفیدی در این باره می‌توان در کتاب‌های تفسیری و برخی کتاب‌های دیگر به دست آورد، اما پژوهشی که این سنت را به طور مستقل و همه جانبه بررسی کند و ارتباط این سنت را با دیگر سنت‌ها مورد توجه قرار دهد، یافت نشد. آیات قرآن بر این مطلب تأکید دارند که گاه امور و اعمال خوب و زمانی امور بد نزد انسان، تزئین داده می‌شوند. فاعل تزئین گاه به شیطان، گاه به نفس و گاه به خدا نسبت داده شده و گاه به صورت مجهول آمده است.

از جمله تقسیم‌هایی که در مورد سنت‌های الهی مطرح است، تقسیم آن به دو دسته مطلق و مقید می‌باشد. سنت مطلق، به آن دسته گفته می‌شود که خداوند بدون توجه به رفتار انسان، از ابتدا برای اداره امور فردی و اجتماعی افراد اعمال می‌کند. به این سنت، سنت فعلی یا بالفعل نیز گفته شده است (سهراب پور، ۱۳۷۵: ۷۲). در مقابل آن، سنت مقید یا سنت بالقوه قرار می‌گیرد که منشأ آن نوع رفتار و عملی است که انسان به صورت فردی یا اجتماعی انجام می‌دهد. در حقیقت این رفتارها، علت پاداش یا مجازات‌هایی است که خدا به صورت معلول بر آن‌ها قرار داده است (مرادخانی، ۱۳۸۶: ۹۵). سنت تزئین نیز می‌تواند به صورت مطلق و مقید مطرح گردد. در واقع قرآن به هر دو قسم از سنت تزئین توجه کرده است که بدان می‌پردازیم.

۲- سنت تزئین مطلق و ارتباط آن با سنت‌های دیگر

سنت تزئین مطلق، عمومیت داشته، برای ظهورش مقدمات یا پیشینه خاصی نیاز نیست، بلکه خداوند بنا به حکمت خویش، آن را ایجاد کرده تا بشر بتواند در این کره خاکی زندگی کند و به کمال نهایی خویش نایل گردد. با اندکی تفکر شاید بتوان به این نتیجه رسید که اگر بسیاری از امور در زندگی بشر جذابیت و زیبایی نداشت، زندگی او با مشکلات فراوانی رو به رو می‌شد. مانند جذابیتی که در اموری چون: فرزند، همسر، مال و... وجود دارد. به عنوان مثال فرزندان در بسیاری از مواقع موجب رنج و سختی والدین می‌شوند، ولی زینتی که خداوند در آن‌ها قرار داده، موجب می‌شود فرد با تمام سختی‌هایش به آن‌ها دل ببندد و آرزومند آن باشد. از طرفی دیگر زینت بودن مسائل گوناگون زندگی، ابزار و عامل مهمی برای آزمایش بندگان است تا هر فردی در مواجهه با آن‌ها طینت اصلی خود را ظهور دهد و مدارج کمال را طی نماید. البته انسان به سبب اختیاری که دارد، تنها زمانی به کمال شایسته خود می‌رسد که ایمانش به بوته آزمایش گذاشته شود.

با توجه به مطالب فوق از وجود سنتی دیگر در عالم، به نام سنت آزمایش اطلاع می‌یابیم؛ سنتی که عام بوده، همه انسان‌ها را شامل می‌شود و بین آن و سنت تزئین،

ارتباطی تنگاتنگ احساس می‌شود.

از آنجا که سنت آزمایش سنتی عام است، سنت تزئین مطلق یکی از ابزارهای مهم این سنت محسوب می‌شود که نقشی اساسی در آن ایفا می‌کند. به عبارتی از هدف‌های مهم سنت تزئین، آزمایش انسان‌هاست تا بشر بتواند بدان وسیله به هدف نهایی خود نائل گردد. نیز می‌توان گفت سنت تزئین مطلق، به عنوان مقدمه و سنتی پیش از سنت آزمایش، مطرح است؛ چرا که باید از قبل چنین سنتی در عالم باشد تا انسان مورد آزمایش قرار گیرد.

در هر حال در سایه این سنت، انسان به شیوه‌های گوناگون مورد آزمایش الهی قرار می‌گیرد. انسان‌ها در برخورد با این زینت‌ها دو گونه رفتار از خود نشان می‌دهند. برخی در عین استفاده متعادل از زینت‌های دنیا به آن‌ها دل نداده، بلکه به نفع سعادت خویش بهره از آن‌ها می‌برند. اما برخی فریفته زیبایی‌های زودگذر دنیا شده، با همه وجود متوجه آن‌ها می‌گردند که نتیجه‌اش چیزی جز گرفتار شدن در دام گمراهی نیست. از این رو، تا زمانی که انسان از این زینت‌ها به خوبی استفاده کند و آن‌ها موجب دوری او از خدا نشوند، ممدوح هستند، چنان‌که در قرآن می‌خوانیم: ﴿قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَ الطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ قُلْ هِيَ لِلَّذِينَ آمَنُوا...﴾ (اعراف/۳۲)

۲-۱: سنت تزئین مطلق از دیدگاه قرآن

در قرآن بخشی از آیات مربوط به سنت تزئین، به سنت تزئین مطلق اختصاص دارند. چنان‌که بیان شد این سنت عام بوده و از هدف‌های مهم آن، آزمایش بندگان است. این مطلبی است که قرآن با عبارت‌های متفاوت به آن پرداخته و بر ارتباط سنت آزمایش با سنت تزئین تأکید نموده است، چنان‌که آیه زیر به وضوح هدف تزئین را آزمایش بندگان معرفی می‌کند.

﴿إِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْأَرْضِ زِينَةً لِّهَا لِيَبْلُوَهُمْ أَيُّهُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا﴾ (کهف/۷)

حال که سنت تزئین به عنوان مقدمه و ابزار سنت آزمایش است، این سؤال مطرح می‌شود که این سنت با زینت دادن چه اموری به یاری سنت آزمایش می‌آید. به بیان

دیگر ابزارهای سنت تزئین مطلق در قرآن چیست؟

الف- اموال و متاع دنیوی: بدون شک یکی از امور دنیوی که مورد علاقه بشر است ثروت و متاع دنیاست. متاع دنیوی، ابزاری است که با جلوه‌گری اش زمینه حرکت انسان به سوی کسب و کار و نیز آزمایش را فراهم می‌آورد. در قرآن، مال دنیوی یا یکی از مصداق‌های آن، از ابزارهای زینت معرفی شده است.

﴿الْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ أَمْلًا﴾ (کهف/ ۴۶)؛ "مال و فرزندان زیور زندگی این دنیاست و کارهای شایسته نزد پروردگارت ماندنی و دارای پاداشی بهتر و امید آن بیشتر است."

چنان‌که روشن است این آیه مال و فرزندان را به عنوان زینت زندگی دنیوی معرفی می‌کند. مرحوم طبرسی نیز در تفسیر این آیه به زینت بودن مال و اولاد در این آیه تأکید دارد (طبرسی، ۱۳۷۲: ۷۳/۱۵).

۱- مرکب‌های نیکو: مرکب‌ها یکی از اموال مادی را تشکیل می‌دهند و می‌توانند به عنوان ابزار زینت قرار گیرند. البته در هر دوره‌ای مرکب‌های خاصی رونق دارد. در سوره نحل، خداوند ضمن برشمردن برخی از نعمت‌ها، مرکب‌هایی چون اسب و شتر و... را به عنوان ابزار زینت بشر معرفی می‌کند:

﴿وَالْخَيْلَ وَالْبِغَالَ وَالْحَمِيرَ لِتَرْكَبُوهَا وَزِينَةً وَيَخْلُقُ مَا لَا تَعْلَمُونَ﴾ (نحل/ ۸)؛ "اسب‌ها و استرها و الاغ‌ها را آفرید تا (هم) بر آن‌ها سوار شوید و (هم) برای شما مایه زینت باشند، و چیزهایی خلق می‌کند که شما نمی‌دانید."

و نیز می‌خوانیم: ﴿زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ... وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ...﴾ (آل عمران/ ۱۴)؛ "محبت و عشق... اسبان نشاندار و... برای مردم آراسته شده است؛ این‌ها کالای زندگی [زودگذر] دنیاست؛ و خداست که بازگشت نیکو نزد اوست."

در این آیه ﴿الْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ﴾ به معنی اسب‌های دهنده یا تعلیم دیده است که به عنوان زینت معرفی شده‌اند. (طبرسی، ۱۴۱۵: ۲/۳۱۳).

۲- چهارپایان و زمین‌های کشت و زرع: در آیه ذیل می‌خوانیم:

«زَيْنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَ الْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْأَنْعَامِ وَالْحَرْثِ ذَلِكَ مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الْمَبَاقِ» (آل عمران/۱۴)؛ "محبت و عشق به خواستنی‌ها، از قبیل ... چهارپایان و کشت و زراعت، برای مردم آراسته شده است؛ این‌ها کالای زندگی [زودگذر] دنیا است و خداست که بازگشت نیکو نزد اوست."

لازم به ذکر است که نظر مفسران درباره این آیه متفاوت است. طبق تفسیری که برخی از مفسران، از جمله علامه طباطبایی و جوادی آملی، از آیه یاد شده دارند، چنین به نظر می‌رسد که موارد گفته شده در این آیه را باید جزء ابزار سنت تزئین مقید قرار داد (ر.ک طباطبایی، ۳/۱۳۹۰: ۹۵؛ جوادی آملی: ۳۳۳/۱۳). اما طبق تفسیر برخی دیگر، چون تفسیر نمونه و مجمع البیان، می‌توان آن را به عنوان ابزار سنت تزئین مطلق جای داد.

به هر حال چنان که مشخص است، در این آیه، انعام و کشت به عنوان زینت معرفی شده‌اند مرحوم طبرسی اموری را که در این آیه آمده، چیزهای می‌داند که مورد علاقه مردم هستند و انسان‌ها از آن‌ها بهره‌مند می‌شوند (همان: ۲/۳۱۴). تفسیر نمونه نیز خداوند را فاعل ایجاد علاقه به این امور در انسان معرفی می‌کند تا او را آزمایش کرده، در مسیر تکامل پیش برد (مکارم شیرازی، ۱۳۷۱: ۲/۳۳۳).

۳- طلا و نقره: در آیه فوق می‌خوانیم: «زَيْنَ لِلنَّاسِ... وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ...»؛ "محبت و عشق به خواستنی‌ها، چون... اموال فراوان از طلا و نقره و... برای مردم آراسته شده است."

"القناطر"، جمع قنطار است و درباره معنای آن، اقوال گوناگون وجود دارد، اما برگشت همه آن‌ها، به مال زیاد است (طبرسی، ۱۴۱۵: ۲/۳۱۳). این آیه، دارایی‌های زیاد انسان، از طلا و نقره را زینت معرفی می‌کند.

ب- زن و فرزند: از جمله ابزارهای مهم سنت تزئین مطلق، زن و فرزند است. در آیه ۴۶ سوره کهف از جمله اموری که به عنوان زینت زندگی بشریاد شده، فرزند است. نیز در آیه ۱۴ سوره آل عمران یکی از ابزارهای مهم زینت، زن و فرزند معرفی می‌شود. در این آیه آمده

است: ﴿زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَ...﴾

ج- ما فی الارض: انسان در زندگی خود علایق مختلفی داشته، امور گوناگونی برای او زینت محسوب می‌شوند. می‌توان گفت هرآنچه در زمین به صورت طبیعی محبوب بشر است و برای او زینتی محسوب می‌شود جزء ابزارهای این نوع از سنت قرار می‌گیرد. در آیه ۷ سوره کهف، که در حقیقت اصلی‌ترین آیه مربوط به این نوع از تزئین می‌باشد، چنین آمده است: "مسلماً ما آنچه را [از درخت، نبات، حیوان، دریا و دیگر آثار] روی زمین است، زینت زمین قرار دادیم تا آنان را آزمایش کنیم که کدامشان از جهت عمل نیکوترند."

چنان‌که روشن است این آیه، همه آنچه را که در زمین وجود دارد، زینت معرفی می‌کند و هدف آن را آزمایش بندگان می‌شمارد.

علامه طباطبایی در تفسیر این آیه می‌گوید: این آیه شرح عجیبی در حقیقت زندگی بشریاد می‌کند. اینکه نفوس بشر در اصل جوهری خود هرگز مایل نبوده که به زمین دل ببندد، ولی تقدیر خدا چنین بوده که کمال و سعادتش از راه اعتقاد و عمل تامین شود. از این رو، خدا چنین تقدیر نموده که او را در زمین مدتی اسکان دهد و میان او و آنچه در زمین است علاقه و جذب‌هایی ایجاد شود و دلش به سوی مال و اولاد و جاه و مقام و... شیفته گردد. آنگاه وقتی که خداوند همه را آزمایش کرد، آن علاقه را محو کرده، زینت زمین را می‌گیرد (طباطبایی، ۱۳۹۰: ۲۵۷/۱۳).

علاوه بر مورد فوق، مفسران دیگری نیز طبق این آیه همه علایق و زینت‌های موجود در زمین را برای همه اهل زمین، وسیله امتحان می‌شمارند تا آن‌ها مورد آزمایش قرار گرفته، آن رفتارشان که موجب پاداش یا مجازات است مشخص شود (ر.ک: طیب، ۱۳۶۹: ۳۲۸/۸؛ مغنیه، ۱۴۲۴: ۵/۱۰۳؛ آلوسی، ۱۴۱۵: ۸/۱۹۸).

با توجه به آنچه گفته شد روشن می‌شود از دیدگاه قرآن، سنت تزئین با جلوه‌گری امور فوق، با سنت آزمایش ارتباط برقرار می‌کند. اگر در سایه سنت تزئین، این امور برای انسان تزئین داده نمی‌شد و در نتیجه آن‌ها مورد علاقه او نبود، شاید زمینه و شرایطی برای

اجرای سنت آزمایش وجود نداشت. در حقیقت خداوند بر انسان منت نهاده، با ایجاد این سنت، امکان بهره‌وری و لذت از زندگی دنیوی و نیز زمینه مساعد برای رسیدن به سعادت در دنیا و آخرت را فراهم آورده است، چنان‌که خداوند در آیه ۳۳ اعراف بر این بهره‌وری تأکید نموده، افرادی که آن‌ها را حرام می‌دانند توبیخ می‌کند.

۳- سنت تزئین مقید و ارتباط آن با سنت‌های دیگر

در مقابل سنت تزئین مطلق، سنت تزئین مقید قرار می‌گیرد. این سنت، ارتباط مستقیم با اعمال و نوع انتخاب‌های فرد دارد و مقید به آن‌هاست. بعد از اینکه راه حق و باطل روشن شد و انسان یکی از این دو راه را برگزید، این سنت در مورد او به اجرا در می‌آید و او را در رسیدن به هدف مورد نظرش، یاری می‌کند. با تأمل در این سنت و در نظر گرفتن دیگر سنت‌ها، تصور می‌شود این سنت می‌تواند به عنوان ابزار یا نتیجه دیگر سنت‌ها، یا یکی از مصادیق آن‌ها باشد. از این روابط تنگاتنگی بین این سنت با دیگر سنت‌ها وجود دارد.

از آنجا که تحقق سنت تزئین مقید، به انتخاب انسان بستگی دارد و انسان‌ها در انتخاب خود به دو دسته کلی تقسیم می‌شوند، این سنت تحت دو عنوان مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۱. سنت تزئین مقید نسبت به اهل حق

یکی از سنت‌های الهی، سنت امداد مقید نسبت به اهل حق است که سنت تزئین مقید نسبت به اهل حق، یکی از مصادیق این سنت است (مرادخانی، ۱۳۸۶: ۳۰۰). خداوند افرادی را که راه حق و ایمان را انتخاب می‌کنند، مورد لطف خاص خود قرار می‌دهد و به شیوه‌های گوناگون یاری‌شان می‌کند تا به هدف خود که همان راه حق است راحت و سریع نایل آیند. در واقع یکی از مهم‌ترین روش‌های یاری خدا به اهل حق، ظهور این نوع سنت در مورد آن‌هاست.

۲. سنت تزیین مقید نسبت به اهل باطل

وقتی اهل باطل در مقابل حق لجاجت کنند، سنت های خاصی در مورد آن ها به اجرا در می آید و آن ها روز به روز به سوی سرنوشت شوم خویش پیش می روند. یکی از این سنت ها، تزیین اهل باطل است که در نتیجه آن، بسیاری از بدی ها، اعم از اعمال و عقاید... نزد فرد یا جامعه زیبا جلوه می کند، به این ترتیب فرد دچار حیرت و سرگردانی شده، برگمراهی اش افزوده می گردد.

از جمله سنت های دیگری که اهل باطل را فرا می گیرد، سنت استدراج و سنت اضلال است.

سنت استدراج در اصطلاح به سنتی گفته می شود که در آن خداوند بندگان لجوج و معاند را به حال خود رها کرده، بر آن ها نعمت های دنیوی را افزونی می دهد. به این ترتیب آن ها دچار غرور و غفلت شده، به تدریج به سوی سرنوشت نهایی خود حرکت می کنند. از امام جعفر صادق علیه السلام، درباره استدراج سؤال شد، فرمود: «مصدق آن، بنده ای است که گناه می کند و مهلت داده می شود، و برایش در نزد آن معصیت، نعمت های تازه می رسد، و او را از استغفار از گناهان مشغول می گرداند. پس چنین کسی، مستدرج است که خدا او را استدراج فرموده، از آنجا که نمی داند». (کلینی، ۱۴۰۷: ۲/۴۵۲).

علامه طباطبایی نیز استدراج را به این معنا می داند که درجه کسی را به تدریج پایین بیاورند تا جایی که شقاوت و بدبختی اش به نهایت برسد و در ورطه هلاکت بیفتد. خدای تعالی وقتی بخواهد با کسی چنین معامله ای بکند، نعمت پشت سر نعمت به او می دهد، هر نعمتی که می دهد به همان مقدار سرگرم و از سعادت خود غافل می شود و در شکر آن کوتاهی می نماید و کم کم خدای صاحب نعمت را فراموش می کند (طباطبایی، ۱۳۹۰: ۱۹/۳۸۶).

سنت اضلال به سنتی گفته می شود که به عنوان مجازات نسبت به اهل باطل جریان پیدا می کند. در نتیجه این سنت، اهل باطل به گمراهی دچار شده، هر روز بیشتر به سوی سرنوشتی که خود با اختیار برگزیده اند، پیش می روند.

علامه طباطبایی این نوع از اضلال را، مجازاتی نامیده که در اثر لجبازی و مقاومت گمراهان شامل حال آن‌ها می‌شود (همان: ۱۷/۱۸).

با تأمل در این دو سنت، به روشنی ارتباط بین آن‌ها و سنت تزیین مقید روشن می‌شود. می‌توان گفت سنت تزیین مقید نسبت به اهل باطل، نتیجه سنت‌های دیگر چون سنت اضلال و سنت استدراج است. همچنین این سنت می‌تواند به عنوان مصداق سنت امداد نسبت به اهل باطل مطرح باشد. توضیحات بیشتر در بخش دیگر خواهد آمد.

ممکن است در اینجا شبهه‌ای ایجاد شود که چرا خداوند چنین سنتی در مورد بشر قرار داده، تا او دچار سرگردانی گردد؟ در جواب باید گفت این سنت به عنوان مجازات اهل باطل است. خداوند انسان را در وهله اول، هدایت می‌کند، ولی وقتی آنان در برابر حق لجاجت کنند، چنین مجازاتی در انتظارشان خواهد بود. در حقیقت خود آنان، با اختیار خود، خویش را در چنین سنتی، گرفتار کرده‌اند.

علامه طباطبایی در ذیل آیه ۴ نمل، زینت یافتن عمل زشت نزد انسان را این می‌داند که عمل را طوری قرار دهند که آدمی مجذوب و شیفته آن شود و در ادامه می‌گوید: کسانی که به آخرت ایمان ندارند از آنجایی که آن روز را که غایت مسیرانسان است قبول ندارند، به ناچار آنان می‌مانند و دنیا، و معلوم است که دنیا هم نمی‌تواند غایت اعمال قرار گیرد، پس آنان که دست به دامان اعمال خود می‌زنند، در راه زندگی متحیر و سرگردانند، زیرا هدفی ندارند تا با اعمال خود به سوی آن هدف بروند (همان: ۱۵/۳۴۰).

با این بیان، نتیجه طبیعی ترک عبادت و دوری از خدا، دل به دنیا دادن و هدف قرار دادن زینت‌های موجود در آن است، چیزی که انسان را به خود مشغول کرده، او را دچار حیرت و سرگردانی می‌کند. از این رو، این سنت اثر طبیعی عملکرد انسان است. بر اساس نظام دقیق علت و معلولی، وقتی شخص، علتی را به وجود می‌آورد، معلول به دنبال آن ظاهر می‌شود و در این راه هیچ کس غیر از او لایق ملامت نیست. همان‌طور که می‌تواند با رو آوردن به خداوند، علت‌هایی را ایجاد کند که معلول و نتیجه آن، اجرای سنت‌های

دیگرو در نتیجه رسیدن به سعادت و رستگاری باشد.

۳-۱- سنت تزئین مقید از دیدگاه قرآن

در قرآن آیاتی وجود دارند که بیان می‌کنند برخی امور در پی عکس العمل انسان در برابر حق یا باطل، زینت داده می‌شود و نقش اساسی در هدایت و ضلالت فرد یا جامعه بازی می‌کند. در اینجا این سؤال پیش می‌آید که خداوند چه چیزهایی را نزد اهل ایمان یا اهل باطل زینت می‌دهد؟

سنت تزئین مقید نسبت به اهل حق

تزئین ایمان در قلوب مؤمنان: در قرآن آمده: ﴿وَأَعْلَمُوا أَنَّ فِيكُمْ رَسُولَ اللَّهِ... وَلَكِنَّ اللَّهَ حَبَّبَ إِلَيْكُمُ الْإِيمَانَ وَزَيَّنَهُ فِي قُلُوبِكُمْ وَكَرَّهَ إِلَيْكُمُ الْكُفْرَ...﴾ (حجرات / ۷)؛ "و بدانید که رسول الله در بین شماست. باید که از او اطاعت کنید و اگر او شما را در بسیاری امور اطاعت کند خود شما به تنگ می‌آیید و لیکن خدای تعالی ایمان را محبوب شما کرد و در دل هایتان زینت داد و کفر و فسوق و عصیان را مورد نفرتان قرار داد. اینان رشدیافتگانند."

این آیه، بیان کننده لطف و رحمتی از جانب خدا نسبت به بندگان با ایمان اوست، که در آن ایمان را در قلب مؤمنان زینت می‌دهد. نکته قابل توجه اینکه، نه تنها ایمان را برای آنان زینت می‌دهد، بلکه کفر و گناه را نیز نزد مؤمنان منفور می‌کند، در نتیجه او به آسانی و آرامش به سوی عبادت و اطاعت از دستوره‌های الهی حرکت می‌کند و از گناهان و لذت‌های آنی می‌گذرد. این در نتیجه آراسته بودن ایمان در قلب مؤمنان است.

بنابراین خداوند از روی لطف خویش، برای یاری انسان، ایمان را در نزد او زینت می‌دهد. ولی منظور از زینت دادن ایمان چیست؟ و خداوند چگونه ایمان را نزد فرد زینت می‌دهد؟ برای رسیدن به پاسخ این سؤال نظر مفسران و دانشمندان در این باره بررسی می‌شود:

علامه ایمان را به عنوان زیوری آراسته که دل انسان را به سوی خود جذب می‌کند،

معرفی می‌کند (همان: ۳۱۲).

آیت‌الله معرفت در این باره می‌گوید: خداوند با برداشتن پرده جهالت از دل‌ها، آراستگی ایمان را برای آن‌ها آشکار می‌کند. همچنین با روشن ساختن پلیدی گناه، آن را برای مؤمنان ناخوشایند می‌کند، به صورتی که مؤمن خودش از آن دست برمی‌دارد (معرفت، ۱۳۸۷: ۱/۱۰۴).

برخی مراد از زینت ایمان در قلوب را زیادت آن می‌دانند (آل‌غازی، ۱۳۸۲: ۶/۲۲۰). و برخی دیگر زینت دادن ایمان را در دل‌ها به نصب ادله واضحه و حجج بینه آن برمی‌شمارند. (طوسی، ۳۴۵/۹؛ شاه‌عبدالعظیمی، ۱۳۶۳: ۱۲/۱۸۲؛ کاشانی، ۱۳۵۱: ۴۱۲/۸).

مرحوم طبرسی در این باره می‌گوید: برنامه‌های جالبی که در اسلام قرار داده است مردم به طرف آن جذب می‌شوند (طبرسی، ۱۴۱۵: ۹/۱۱۹).

تفسیر نمونه این تعبیرات را به قانون لطف تکوینی حمل کرده، در این باره می‌گوید: وقتی شخص حکیم کاری را می‌خواهد تحقق بخشد، زمینه‌های آن را از هر نظر فراهم می‌سازد. این اصل در مورد هدایت انسان‌ها نیز کاملاً صادق است. خدا می‌خواهد همه انسان‌ها - بی‌آنکه تحت برنامه جبر قرار گیرند - با میل و اراده خود راه حق را بپویند، لذا از يك سوارسال رسل می‌کند و انبیا را با کتاب‌های آسمانی می‌فرستد و از سوی دیگر ایمان را محبوب انسان‌ها قرار می‌دهد، آتش عشق حق طلبی و حق‌جویی را در درون جان‌ها شعله‌ور می‌سازد و احساس نفرت و بیزاری از کفر و ظلم و نفاق و گناه را در دل‌ها می‌آفریند. به این ترتیب هر انسانی فطرتاً خواهان ایمان و پاکی و تقواست و بیزار از کفر و گناه (مکارم شیرازی، ۱۳۷۱: ۲۱/۱۶۰).

همه موارد فوق می‌توانند جواب مناسبی به سؤال مطرح شده باشند و نشان دهنده لطف و رحمتی از سوی خداوند هستند که به آن وسیله انسان را در راه رسیدن به هدف خود یعنی رسیدن به کمال و سعادت، یاری می‌رساند. بنابراین روشن می‌شود که سنت تزئین مقید نسبت به اهل حق، یکی از مصادیق سنت امداد خاص و از ابزارهای سنت

هدایت ویژه‌ای است که خداوند تنها شامل حال بندگان مخلصش می‌نماید.

سنت تزئین نسبت به اهل باطل

آیات مختلفی در قرآن، بر این نکته تأکید دارند که برخی اعمال زشت در برابر افراد جوامع فاسد زینت داده می‌شود، در زیر به برخی از موارد اشاره می‌شود:

الف. اعمال و عقاید باطل: آیات زیادی بر این مطلب اشاره دارند که در شرایطی، اعمال و عقاید زشت امم برایشان زینت داده می‌شود، به طوری که آن‌ها زشت را زیبا دیده، بر گمراهی‌شان افزوده می‌گردد. در اینجا به برخی از این آیات اشاره می‌کنیم.

۱- در سوره رعد می‌خوانیم: ﴿بَلْ زُيِّنَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مَكْرَهُمْ وَصُدُّوا عَنِ السَّبِيلِ وَمَنْ يُضِلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ﴾ (رعد/۳۳)؛ بلکه برای کسانی که کافرند نیرنگشان آرایش گرفت و از راه به در شدند و هر که را خدا گمراه کند راهنمایی ندارد".

علامه در این آیه علت شرک کفار را زینت یافتن آن توسط شیطان در نزد آن‌ها معرفی می‌کند تا بدین وسیله آن‌ها را از راه خدا گمراه سازد (طباطبایی، ۱۳۹۰: ۱۳/۳۹۵).

۲- آیه ۸ فاطر: در این آیه خداوند علت زیبا دیدن اعمال بد توسط کافران را گمراهی‌شان معرفی می‌کند. از این رو به وضوح روشن می‌سازد که علت اجرای چنین سنتی، خود بشر است و هر کس از راه حق دور شود چنین سنتی در انتظار او خواهد بود. در این آیه می‌خوانیم:

﴿أَفَمَنْ زُيِّنَ لَهُ سُوءُ عَمَلِهِ فَرَآهُ حَسَنًا فَإِنَّ اللَّهَ يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ...﴾، «پس با این حال آیا کسی که عمل زشتش در نظرش زیبا جلوه داده شده و آن را کار نیکی می‌بیند با کسی که خوب را خوب و بد را بد می‌بیند یکسان است؟ هرگز...».

آیه فوق با در نظر گرفتن آیه قبلی‌اش که مساوی نبودن مؤمن و کافر را بیان می‌کند، تعلیل آن محسوب می‌شود. اینکه نابرابری میان کافر و مؤمن به سبب این است که خدا یکی از این دو، یعنی کافر را به مشیت خود گمراه کرده است. به خاطر همین گمراهی، کافر، بد را خوب می‌بیند و مؤمن را به مشیت خود هدایت کرده، از این رو او زیبا را خوب و زشت را بد می‌بیند. البته باید دانست که به حکم آیات بسیاری از قرآن، این گمراه‌کردن

خدا، ابتدایی نیست، بلکه مجازاتی است برای کسی که در برابر حق خضوع نکند و لجبازی و مقاومت نماید، و نسبت دادن چنین اضلالی به خدا هیچ مانعی ندارد (ر.ک همان، ۱۶/۱۷). منظور از اضلال الهی به حال خود رها کردن شخص و قطع هدایت خاصی است که خداوند نصیب بندگان مؤمنش می‌کند.

مرحوم طبرسی درباره زینت دادن اعمال بد نزد کفار می‌گوید: یعنی کفّار نفوسشان اعمال بدشان را برایشان زینت داده، تصوّر می‌کنند که آن‌ها کارهای خوبی هستند، یا شیطان اعمالشان را برایشان زینت می‌دهد و آن‌ها را به شبهه‌های گمراه‌کننده و ترک نظر و مطالعه در دلیل‌ها واداشته و فریب می‌دهد تا اشتغال به کارهایی که در آن لذّت دنیاست نموده و تکلیف را زیرپا گذارند (طبرسی، ۱۳۷۲: ۸/۶۲۸). و نیز می‌گوید: معنای آراسته دیدن عمل زشت و گمراهی یکی است و آن این است که گناهکار به گونه‌ای است که شایستگی لطف و مرحمت را از طرف خداوند ندارد. بنابراین در خور این است که خداوند او را به خودش واگذارد تا هر چه می‌خواهد بکند. در این هنگام است که در گمراهی و ضلالت چنان غرق می‌شود که زشت را زیبا و زیبا را زشت می‌بیند (طبرسی، ۱۴۱۲: ۳/۳۶۶).

بیان علامه طباطبایی و مرحوم طبرسی درباره تفسیر این آیه به وضوح بر چگونگی ارتباط سنت تزئین با سنت اضلال و استدراج دلالت می‌کند و روشن می‌شود که سنت تزئین مقید نسبت به اهل باطل به عنوان نتیجه سنت اضلال و استدراج می‌باشد. زیرا علت معکوس دیدن اعمال، در نتیجه ضلالت و گمراهی است که انسان خویش را بدان مبتلا کرده است.

۳- آیه ۴۳ انعام: ﴿فَلَوْلَا إِذْ جَاءَهُمْ بَأْسُنَا تَضَرَّعُوا وَلَكِنْ قَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾؛ «پس چرا وقتی عذاب ما را دیدند تضرع نکردند، و لیکن دل‌هایشان سخت شد و شیطان عمل زشت‌شان را برایشان زینت داد».

این آیه با توجه به آیات قبلی چنین معنا می‌شود که خداوند برای هدایت هرامتی پیامبران را فرستاد و آن‌ها را به هر طریقی هدایت نمود و به سختی‌ها دچار کرد، تا به راه

خدا درآیند و از شیطان دوری کنند، ولی زحمات رسولان به جایی نرسید و امت‌ها در برابر خدا سرفرو نیاورند، بلکه مال دنیا دل‌هایشان را سنگین کرد و شیطان هم عمل زشتشان را در نظرشان جلوه داد و یاد خدا را از دل‌ها برد... (طباطبایی، ۱۳۹۰: ۸۹/۷-۹۰).

۴- آیه ۴ نمل: ﴿إِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ زَيَّنَّا لَهُمْ أَعْمَالَهُمْ فَهُمْ يَعْمَهُونَ﴾؛ کسانی که به آخرت ایمان ندارند اعمالشان را به نظرشان آراسته‌ایم که تا کور دل باشند".
معنای زینت یافتن عمل نزد کفار در این آیه از دیدگاه علامه طباطبایی پیش‌تر گذشت.

لازم به ذکر است، این آیه زینت دادن اعمال کفار را به خدا نسبت می‌دهد، در حالی که در همان سوره در آیه ﴿زَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ﴾ (نمل/۲۴) آن به شیطان نسبت داده شده است. مرحوم طبرسی علت تفاوت این تعبیر را مورد توجه قرار داده، نسبت این کار به شیطان را حقیقی معرفی می‌کند، زیرا شیطان به نفس و بدون واسطه، عامل این کار است، ولی نسبت آن به خداوند را از باب استعاره یا مجاز حکمی می‌داند، زیرا خداوند منزّه از آن است که خود بدون واسطه علّت و عامل کاری باشد، بنا بر این آن استعاره از این است که خداوند آن‌ها را از عمر طولانی و زندگی مرّقه بهره‌مند ساخت و آن‌ها این نعمت‌ها را وسیله‌ای برای پیروی از هواهای نفسانی و خوش‌گذرانی و در نتیجه دور ماندن و نفرت از انجام تکالیف الهی قرار دادند و از این راه کارهای آن‌ها به نظرشان زیبا و جالب می‌شود (طبرسی، ۱۳۷۲: ۳۳۰/۷).

۵- ﴿إِنَّ الَّذِينَ ارْتَدُّوا عَلَىٰ أَدْبَارِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْهُدَىٰ الشَّيْطَانُ سَوَّلَ لَهُمْ وَأَمْلَىٰ لَهُمْ﴾ (محمد/۲۵)؛ «کسانی که بعد از روشن شدن راه هدایت به کفر قبلی خود برمی‌گردند، شیطان این عمل زشت را در نظرشان زینت داده و به آمالی کاذب آرزومندشان کرده است.»

کلمه "تسویل" مصدر "سول"، به معنای جلوه دادن چیزی است که نفس آدمی حریص بر آن است، به طوری که زشتی‌هایش هم در نظر زیبا شود. و مراد از "املاء"، امداد

و یا طولانی کردن آرزو است (طباطبایی، ۱۳۹۰: ۱۸ / ۲۴۱).

علاوه بر آیات یادشده، آیات دیگری چون: انعام/۱۲۲، عنکبوت/۳۸ و... برتزیین عمل زشت نزد گمراهان دلالت دارند.

چنان‌که مشاهده می‌شود بیشترین آیات به وضوح در کنار سنت تزیین به سنت اضلال نیز اشاره می‌کنند و همچنین بیشتر آن‌ها به ویژه مورد اخیر به سنت استدراج نیز می‌تواند دلالت داشته باشد. این امر می‌تواند دلیلی بر ارتباط سنت تزیین با آن‌ها باشد.

ب. حیات دنیا و زینت‌های آن: در سنت تزیین مطلق، ابزارهایی برای این نوع سنت نام برده شد. همه این امور می‌تواند در صورت استفاده نادرست و دل‌بستگی شدید، باعث گمراهی انسان شده، به ابزار سنت تزیین نسبت به اهل باطل تبدیل شوند. یعنی این امور در عین حال که برای همه، حتی برای اهل حق زیبا جلوه می‌کند، ولی اهل حق، به سبب استفاده مناسب از آن‌ها به هدایت بیشتر نائل می‌شوند، اما برای اهل باطل به خاطر گمراهی‌شان، جلوه‌گری خاصی پیدا می‌کند، به طوری که هدف زندگی خود را استفاده از ظواهر و زینت‌های زودگذر دنیا می‌پندارند. در حقیقت شیطان، این چنین به فریب اهل باطل می‌پردازد.

چنان‌که پیش‌تر بیان شد، با نظر به تفسیری که علامه طباطبایی داشت، آیه ۱۴ سوره آل عمران می‌بایست به عنوان ابزار سنت تزیین مقید قرار گیرد، زیرا وی معتقد است مراد از حب شهوات در اینجا علاقه معمولی نیست، بلکه دلدادگی و مرحله شدید حب است. وی در این باره می‌فرماید: یک قسم از تزیین دنیا آنجاست که فرد با همه وجود متوجه آن شده، به آن‌ها به دید مستقل نگاه کند. این تصرف در قلب و غفلت از یاد خدا، تصرف شیطانی محسوب می‌شود و خداوند آن را به شیطان نسبت داده، بندگان را از آن نهی کرده است. این گونه توجه به دنیا چیزی است که شیطان آن را به عنوان وسیله اغوای انسان یاد کرده است. (همان: ۳/۹۶). چنان‌که در سوره حجر از زبان شیطان چنین آمده است: «قَالَ رَبِّ بِمَا أَغْوَيْتَنِي لَأُزَيِّنَنَّ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَلَا أُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ» (حجر/۳۹)؛ "گفت: پروردگارا به خاطر اینکه اغوایم کردی هر آینه در زمین زینت می‌دهم

در نظر آنان، و هر آینه همگی شان را اغوا می‌کنم."

۴- نتیجه

سنت تزئین به سنتی گفته می‌شود که با ظهورش اموری نزد بشر زیبا جلوه می‌کند چنان که شخص مجذوب آن می‌گردد. سنت تزئین به دو دسته سنت تزئین مطلق و مقید نسبت به اهل حق و باطل قابل تقسیم است. هریک از اقسام این سنت به شکلی با دیگر سنت‌ها ارتباط پیدا می‌کنند. برخی از آن‌ها به عنوان ابزار یا نتیجه یا مصادیق سنت‌های دیگر مطرح می‌شوند. همچنین هریک از اقسام سنت تزئین، ابزارها و ویژگی‌های خاصی دارند و به شکل متفاوتی ظهور می‌کنند.

منابع

- ۱- قرآن
- ۲- آلوسی، محمود بن عبدالله، *روح المعانی*، دارالکتب العلمیة، منشورات محمد علی بیضون، بیروت، ج ۱، ۱۴۱۵ق.
- ۳- آل غازی، عبدالقادر، *بیان المعانی*، ۶ جلد، مطبعة الترقی - سوریه - دمشق، ج ۱، ۱۳۸۲ ق.
- ۴- ابن منظور، محمد بن مکرم، *لسان العرب*، دار احیاء التراث العربی، بیروت، ج ۱، ۱۹۸۲ م.
- ۵- جوادی آملی عبدالله، *تسنیم*، مرکز نشر اسراء، ج ۲، قم، ۱۳۸۷.
- ۶- حامد مقدم، احمد، *سنت‌های اجتماعی در قرآن*، انتشارات آستان قدس رضوی، مشهد، ج ۳، ۱۳۶۵ ش.
- ۷- زبیدی، محمد مرتضی، *تاج العروس من جواهر القاموس*، دار احیاء التراث العربی، بیروت، ۱۳۸۵ق.
- ۸- سهراب پور، همت، *سنت‌های الهی*، انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرّسین، قم، ج ۱، ۱۳۷۵ ش.
- ۹- شاه عبدالعظیمی، حسین، *تفسیر اثنی عشری*، ۱۴ جلد، میقات - ایران - تهران، ج ۱، ۱۳۶۳ ش.
- ۱۰- صفی پور عبدالرحیم، *منتهی الارب*، کتابخانه سنایی، تهران، بی تا.
- ۱۱- طباطبایی، سید محمد حسین، *المیزان فی تفسیر القرآن*، مؤسسه الأعلمی للمطبوعات، بیروت، ج ۲، ۱۳۹۰ق.
- ۱۲- طبرسی، فضل بن حسن، *مجمع البیان*، مؤسسه الأعلمی، بیروت، ۱۴۱۵ ش.

- ۱۳- _____، *تفسیر جوامع الجامع*، ۴ جلد، حوزه علمیه قم، مرکز مدیریت-ایران-قم، چ ۱، ۱۴۱۲ ق.
- ۱۴- طریحی، فخرالدین بن محمد، *مجمع البحرين و مطلع النیرین*، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، تهران، ۱۳۶۵ ش.
- ۱۵- طیب، عبدالحسین، *اطیب البیان فی تفسیر القرآن*، تهران، چ ۲، ۱۳۶۹ ش.
- ۱۶- قطب، سید، *فی ظلال القرآن*، دارالشروق، بیروت، چ ۳۵، ۱۴۲۵ ق.
- ۱۷- کاشانی، فتح‌الله بن شکرالله، *منهج الصادقین*، کتاب فروشی اسلامیة، تهران، چ ۱، ۱۳۴۴ ش.
- ۱۸- کلینی، محمد بن یعقوب، *الکافی*، تصحیح و تعلیق علی اکبر غفاری، دارالکتب الإسلامیة، تهران، چ ۴، ۱۴۰۷ ق.
- ۱۹- مراد خانی تهرانی، احمد، *سنت‌های اجتماعی الهی در قرآن*، انتشارات مرکز جهانی علوم اسلامی، چ ۱، ش ۱۳۸۶.
- ۲۰- مصطفوی، حسن، *التحقیق فی کلمات القرآن الکریم*، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، تهران، چ ۱، ۱۴۱۷ ق.
- ۲۱- مصباح یزدی، محمد تقی، *جامعه و تاریخ از دیدگاه قرآن*، شرکت چاپ و نشر بین‌الملل، تهران، ۱۳۷۹ ش.
- ۲۲- معرفت، محمد هادی، *تفسیر و مفسرین*، مؤسسه فرهنگی تمهید، قم، چ ۴، ۱۳۸۷ ش.
- ۲۳- مغنیه، محمد جواد، *التفسیر الکاشف*، دارالکتاب الإسلامی، قم، چ ۱، ۱۴۲۴ ق.
- ۲۴- مکارم شیرازی، ناصر، *تفسیر نمونه*، دارالکتب الإسلامیة، تهران، چ ۱۰، ۱۳۷۱ ش.